

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В. М. КОРЕЦЬКОГО

Сухонос Володимир Вікторович

УДК 340.0+342.7+351.74

**СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ
АВТОРИТАРНОГО ДЕРЖАВНОГО РЕЖИМУ
В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО ДЕМОКРАТІЇ
(ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ)**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових вчень

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2000

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі теорії держави і права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор
Бабкін Володимир Дмитрович,
Інститут держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України,
провідний науковий консультант.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Прозорова Наталія Сергіївна,
юридичний факультет Запорізького
державного університету, професор;

кандидат юридичних наук, доцент
Тихомиров Олександр Діонисович,
кафедра теорії держави і права
Національної академії внутрішніх
справ МВС України професор;

Провідна установа – Національна юридична академія
ім. Ярослава Мудрого, (м. Харків),
кафедра теорії держави і права .

Захист відбудеться 26 січня 2001 року о 17 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.236.03 в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України (01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4).

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України за адресою 01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4

Автореферат розіслано 26 грудня 2000 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради

Усенко І. Б.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасні соціально-економічні та політико-правові перетворення в Україні зорієнтовані на втілення в життя конституційних принципів демократії, гуманізму, свободи особи, підприємництва, справедливості, політичного, економічного та ідеологічного плюралізму, за якими наступає формування змішаної економіки та громадянського суспільства. Вони все більшою мірою набувають внутрішньої логіки, поступово знаходять своє втілення у відповідних політико-правових структурах. Разом з тим реформа політичної та економічної системи передбачає управління самою реформою. Її необхідно планувати, послідовно оформлювати в систему норм, інститутів і цінностей, регулювати соціально-політичні кризи і публічно-правові колізії, що виникають при цьому, юридичними засобами, щоб не втрачати демократичний вектор розвитку.

Свій вплив на суспільство влада здійснює через державу і право, певну структуру владних інститутів, повноваження яких обумовлені принципами організації законодавчої, виконавчої та судової влади. У своїй сукупності ці форми і методи складають державний режим, який є найбільш динамічним елементом форми держави. Саме він чутливо реагує на всі найважливіші процеси та зміни, що відбуваються в оточуючому економічному та соціально-політичному середовищі.

В умовах перехідного стану суспільства, який переживає Україна, проблема функціонування державного режиму набуває надзвичайної гостроти. Це пояснюється насамперед тим, що для політичних систем перехідного типу характерним є нерозвиненість політичних інститутів, відсутність усталених політичних і правових норм, неприборканість політичних пристрастей тощо.

У зв'язку з цим проблема наукового дослідження процесу становлення і механізму функціонування державного режиму перехідного типу привертає до себе постійну увагу вчених та практиків. Справа в тому, що цей режим за своєю структурою є надзвичайно складним явищем, оскільки поєднує в собі деякі риси як вже поваленого тоталітарного режиму, так і демократичного, що знаходиться ще в стадії становлення. Питання загострюється ще й тим, що з самого початку при постановці й аналізі проблеми переходу від тоталітаризму до демократії переважаючою була точка зору політиків і вчених, які вважали за необхідне обов'язкове посилення авторитарної влади. Основним аргументом при цьому була апеляція до світового досвіду, який, на їх думку, свідчив, що сильна авторитарна влада може, за певних обставин, вести країну до демократії й економічного процвітання і досягти на цьому шляху значних успіхів. Таким чином проблема наукового дослідження державного режиму, особливо його

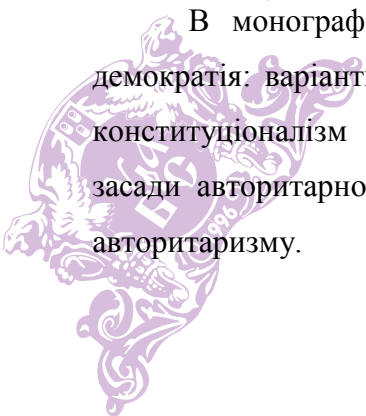
авторитарного типу має нині актуальне теоретичне і практичне значення, що і зумовило вибір теми, об'єкта і предмета дослідження.

Стан досліджень. В розвиток наукових досліджень, присвячених державному режиму, у тому числі й авторитаризму, значний доробок внесли такі відомі вчені як Т. Адорно, З. Бжезинський, К. Боулдінг, А. Валанзуала, А. Грегор, І. Дучесик, К. Фрідріх, М. Хагоп'ян, С. Хантингтон та ін. Після краху у більшості комуністичних держав світу тоталітарних політичних систем активізувались наукові дослідження, присвячені аналізу різних аспектів авторитарного режиму на території колишнього СРСР. В ряді цих публікацій простежувалась думка про неминучість стадії авторитарного правління у пострадянських країнах, які до встановлення тоталітаризму не розвивалися шляхом демократії. На підставі цього дослідники робили висновки, що сильна авторитарна влада могла б стати ефективним засобом остаточного зламу тоталітарних структур, проведення політичних і економічних реформ, поступового створення дієздатних демократичних інститутів.

В наукових працях, що з'явилися пізніше, приділяється увага аналізу сутності авторитарного режиму, його типології, механізму функціонування, реформаторських можливостей, перспектив трансформації. Їх авторами були В. Бабкін, О. Бабкіна, А. Венгеров, О. Галкін, Л. Ентін, А. Заєць, І. Клямкін, О. Ковлер, М. Козюбра, Ю. Красін, В. Кремень, І. Курас, О. Медушевський, А. Мігранян, О. Мироненко, М. Михальченко, В. Погорілко, Н. Прозорова, П. Рабинович, Ф. Рудич, Ю. Римаренко, Б. Стародубський, О. Тихомиров, Ю. Тодика, В. Трипольський, В. Хорос, В. Цветков, М. Чешков, В. Чиркін, Л. Шевцова, Ю. Шемшученко, В. Якушик та інші. Вони аналізували стан та динаміку державного режиму, досліджували співвідношення демократії в різних вимірах теорії і практики, висвітлювали проблеми становлення демократії перехідного періоду.

Слід відзначити монографію співробітників Інституту світової економіки та міжнародних відносин Російської Академії Наук "Авторитаризм і демократія в країнах, що розвиваються". Це – багатопланове дослідження політичних процесів і структур Азії, Африки й Латинської Америки з точки зору динаміки й балансу авторитарних і демократичних форм влади. В цій колективній монографії робиться спроба співвіднести досвід політичної модернізації країн Азії, Африки та Латинської Америки з сучасною політичною ситуацією в Росії та інших країнах СНД.

В монографіях О. Галкіна і Ю. Красіна "Росія на роздоріжжі. Авторитаризм чи демократія: варіанти розвитку" і О. Медушевського "Демократія чи авторитаризм: російський конституціоналізм у порівняльній перспективі" характеризуються теоретико-методологічні засади авторитарного режиму, висвітлюються ті явища, які загрожують сповзанням Росії до авторитаризму.

Складні і суперечливі процеси становлення незалежної української держави також стають предметом аналізу державознавців і політологів. Тут, насамперед, виділяються праці “Правова держава в контексті новітнього українського досвіду” (автор – А. Заєць); “Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду)” (автори – В. Кремень, Д.Табачник, В. Ткаченко); “Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації” (автори – В. Кремень і В. Ткаченко); “Народ і влада” (автори – В. Бабкін і В. Селіванов), а також колективні роботи “Політологія посткомунізму”; “Українська державність у ХХ столітті”; “Політична система сучасної України” (ред. Ф. Рудич), “Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи” (ред. В. Цветков) та ін. У цих роботах висвітлюється історичний досвід боротьби за незалежність України, місце і роль у ній зовнішніх і внутрішніх чинників, основні тенденції в еволюції посткомуністичної влади, формування демократичної політичної та правової систем. Торкаючись особливостей державного режиму, що формується в Україні, автори характеризують його як “змішаний”, в якому поєднуються ознаки основних режимів – демократичного, авторитарного, тоталітарного, анархічного тощо.

Незважаючи на значну кількість праць, які тією чи іншою мірою пов’язані з дослідницьким арсеналом авторитаризму, питання про сутність, функції, типологію, співвідношення з демократичним державним режимом ще недостатньо висвітлені. Слід більш поглиблено дослідити такі проблеми, як особливості розвитку і функціонування державного режиму в сучасній Україні, конституційно-правові засади цих процесів.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Здійснення наукового дослідження знаходиться у безпосередньому зв’язку з плановими темами відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, де виконана робота. Під час написання роботи у відділі розроблялися планові теми “Проблеми систематизації законодавства України”, “Теоретичні питання законності” та “Теоретико-правові проблеми реалізації законодавства України”, які охоплюють і питання, що розглядаються в дисертації.

Об’єктом цього дослідження є авторитарний режим як різновид державного режиму в усіх його проявах.

Предметом дисертаційного дослідження є сутність авторитарного режиму, а також його функції в умовах переходу до демократії.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі узагальнення положень Конституції України, інших актів законодавства, державно-правової практики та наукових досягнень попередників, визначити особливості розвитку і функціонування державного режиму в Україні і на цій основі сприяти усвідомленню політико-правових проблем його модернізації.

Реалізація даної мети зумовила необхідність розв’язання наступних дослідницьких завдань:

- систематизувати основні теоретико-методологічні підходи до визначення сутності, змісту, структури поняття державного режиму, його різновидів;
- дати узагальнену характеристику авторитарному режимові з урахуванням його позитивних і негативних рис, простежити відображення проблем авторитаризму в історії політико-правової думки;
- на прикладі окремих абсолютних, а також сучасних обмежених монархій слаборозвинутих країн, військових диктатур, патримоніальних тираній з диктатурою особистої влади і влади кланових клік, теократичних режимів, режимів опікунської демократії та ін. – розкрити механізм функціонування авторитарного режиму, враховуючи при цьому його соціально-економічні, політико-правові та соціокультурні виміри;
- узагальнити типологію авторитарних режимів з метою виявлення їх соціальної бази, передумов становлення, способів легітимізації, особливостей їх правових систем і механізму правового регулювання соціально-політичних і економічних процесів;
- проаналізувати специфіку державного режиму, що складається в Україні, застосовуючи співставлення офіційних, у тому числі конституційних та інших правових норм, з реальною політико-правовою практикою, проголошених цілей – з дійсною політикою, що проводиться державою;
- на базі аналізу законодавчого матеріалу та державно-правової практики, визначити основні напрямки реформування державного управління в Україні, його значення для демократизації державного режиму;
- з урахуванням специфіки модернізації посткомуністичного суспільства в нашій країні обґрунтувати необхідність розвитку моделі консенсусної демократії як ймовірної форми й передумови подальших демократичних перетворень.

Методологічною основою дослідження є комплексне використання принципів і засобів філософського, загальнонаукового та теоретико-правового підходів. Автор виходить з єдності соціально-правового та гносеологічного аналізу, об'єктивності, історизму, конкретності істини. Використано також системний, структурно-функціональний, порівняльно-ретроспективний, історико-логічний і аналітико-синтетичний методи, а також спеціальні методи теорії держави і права. Автор прагне досягти оптимальної єдності критичного та конструктивного підходу, а також уникнути крайностей однобічного критичного і спрощеного підходу щодо визначення державного режиму в Україні на основі некритичного використання досвіду зарубіжних країн. Серед сукупності спеціальних методів, що використовуються при написанні дисертації, основним був формально-юридичний метод. За його допомогою досліджувалася юридична природа державного режиму, здійснювалася наукова обробка правового матеріалу.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у подальшому розробленні цілісної концепції особливостей розвитку і функціонування державного режиму в Україні, що дає змогу визначити співвідношення авторитарних та демократичних тенденцій подальшого розвитку державного режиму в Україні.

Наукова новизна дослідження найбільш повно відображена у наступних положеннях та наукових результатах дисертації:

1. Авторитарний режим – це державно-політичний устрій суспільства, в якому політична влада здійснюється конкретною особою, класом, партією, елітною групою за мінімальною участю народу.

2. У багатьох країнах незахідного світу політичним контекстом модернізації є авторитарний режим, який іноді дозволяє поєднувати економічне процвітання з політичною стабільністю, сильну владу – з вільною економікою, особистою безпекою і порівняно розвиненим як соціальним, так і економічним, культурним, релігійним, а, частково, і ідеологічним плюралізмом. Проте авторитарний режим, що не спирається на активну масову підтримку й окремі демократичні державні інститути, не може бути інструментом успішної модернізації і здатний перетворитися на диктаторський режим особистої влади. Тому вміле поєднання авторитарних і демократичних елементів, сильної державної влади і її підконтрольності громадянам стає найважливішим практичним завданням на шляху успішної модернізації і конструктивного реформування суспільства.

3. Залежно від мети та методів реалізації авторитарний режим поділяється на модернізаційний, стабілізаційний, тиранічний та деструктивний;

4. Головними ознаками деструктивних авторитарних режимів є підміна законності владною доцільністю, домінування виконавчої влади над законодавчою, ігнорування принципу поділу влади, перетворення реальної влади у монопольну, незалежно від того, йдеться про владу однієї особи чи групи осіб;

5. Розкриті політико-правові передумови і шляхи становлення демократичного державного режиму, підставою для яких є демократичний потенціал Конституції України (С. 10 – 12 автореферату);

6. Основними пріоритетами консенсусної моделі демократії, як ціннісної основи сучасного процесу демократизації є: людина, особистість, її права і свободи; гармонія інтересів етносів та націй, значних соціальних груп; оптимальна взаємодія системи соціальної організації суспільства і політичної системи.

Теоретичне і практичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані у процесі розроблення та доопрацювання аналітико-прогностичних проектів реформування політико-правової системи, розвитку державного

механізму, сприяти більш адекватній уяві про генезис, стан, функції і тенденції розвитку авторитарного державного режиму, можливостей його поступової трансформації у демократичний, удосконаленню методик соціально-правового планування та прогнозування розвитку політико-правових явищ. Матеріали дослідження можуть реалізовуватися в науково-дослідницькій, навчально-виховній роботі, у підготовці монографічних праць з питань політико-правової модернізації українського суспільства, при викладенні курсів “Теорія держави і права”, “Історія вчень про державу і право”, “Історія держави і права зарубіжних країн”, “Конституційне право України”, “Державне право зарубіжних країн”, “Адміністративне право України”, “Юридична деонтологія” тощо.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження, сформульовані в дисертації, обговорювались у відділі теорії держави і права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

Теоретичні висновки дисертації були оприлюднені на наукових конференціях: Другій національній науково-теоретичній конференції “Адміністративне право: сучасний стан і напрями реформування”, м. Суми, 26-27 травня 2000 року (тези опубліковані), Третій міжнародній науково-практичній конференції “Росія – Україна: проблеми та можливості спільного наукового та економічного співробітництва”, м. Суми, 23-24 червня 2000 року (тези опубліковані), Міжнародній науково-практичній конференції “Європа – Японія – Україна: шляхи демократизації державно-правових систем”, м. Київ, 17-20 жовтня 2000 року (тези доповіді знаходяться у друці), Всеукраїнській науковій конференції “50 років Конвенції про захист прав і основних свобод людини і проблеми формування правової держави в Україні”, м. Харків, 19-20 жовтня 2000 року (тези доповіді знаходяться у друці).

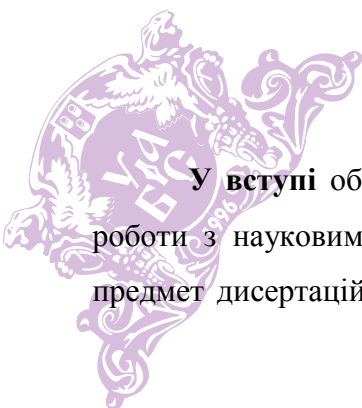
Результати дослідження використовувались в навчальному процесі в Українській академії банківської справи (м. Суми).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертаційної роботи знайшли своє відображення у трьох наукових статтях.

Структура дисертації визначається її метою та завданнями. Робота складається з вступу, двох розділів, які об’єднують шість підрозділів, висновків, наводиться також список використаних джерел (164 назви). Загальний обсяг роботи 168 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність і стан дослідження теми; висвітлюється зв’язок роботи з науковими програмами, планами і темами; визначаються мета, завдання, об’єкт та предмет дисертаційного дослідження; характеризуються його методологічна основа та наукова

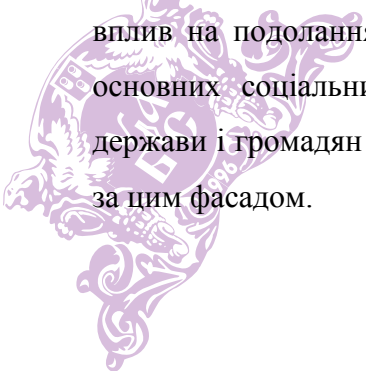
новизна, теоретичне та практичне значення роботи; наводяться дані щодо її структури, обсягу, апробації результатів, а також відомості про публікацію останніх.

У першому розділі “Теоретико-методологічні засади дослідження авторитарних режимів” розкриваються поняття і риси авторитарного режиму, визначається його місце в системі державних режимів, висвітлюються соціально-економічний, політико-правовий та соціокультурний виміри авторитаризму, наводиться типологія авторитарних режимів та досліджується їх правове регулювання.

Науковий аналіз суті, функцій, структури державного режиму свідчить, що в зміст поняття “державний режим” входять права і свободи особи, пріоритетний тип її політико-правової культури, поведінки, свідомості та менталітету. Сутність державного режиму насамперед визначається тим, що в державі є пріоритетним – права держави чи права особи, що з переліку прав, закріплених у Загальній декларації прав людини, держава визнає, гарантує або обмежує. Державний режим має декілька вимірів, обумовлених рівнем і якістю соціально-економічного розвитку суспільства, принципу поділу влади, способом формування органів державної влади, кількістю правлячих суб'єктів, статусами партійної системи, політичної опозиції, ЗМІ, армії, поліції, церкви. Крім того, сутність державного режиму обумовлює систему методів його здійснення, способів врегулювання і розв'язання соціальних, політичних і правових конфліктів.

Державний режим, як одна з підсистем форми держави, відповідає на запитання: як, за допомогою яких способів, прийомів здійснюється взаємодія державної влади з населенням, як виявляється в політичній сфері дійсне співвідношення класових сил, який політичний статус різних громадських організацій, який реальний стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина, яку роль фактично виконують органи держави по управлінню населенням, що проживає на її території. Державний режим відображає правові та неправові способи здійснення влади, методи використання матеріальних додатків держави (тюрем й інших карних установ) і участь у державно-політичному житті народу, політичних партій, суспільно-політичних організацій, ступінь економічної свободи, ставлення до тих чи інших форм власності тощо.

У дисертації визначається, що найважливішим критерієм визначення типу державного режиму є правова форма застосування тих або інших способів здійснення державної влади, її вплив на подолання чи обмеження суцільної сваволі, корисливих намірів владарів, на захист основних соціальних цінностей, прав і свобод громадян, взаємну відповідальність органів держави і громадян або є лише фасадом, прикриттям зловживань і свавілля влади, що ховаються за цим фасадом.

Одним з різновидів державних режимів є авторитарний режим, який визначається як державно-політичний устрій суспільства, в якому політична влада здійснюється конкретною особою, класом, партією, елітною групою за мінімальною участю народу. Авторитаризм як недемократичний режим характеризується певними рисами. Насамперед, це самовладдя або невелика кількість фактичних носіїв влади. Крім того, ігнорується принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову, значно обмежується роль представницьких органів державної влади. Суд виступає, по суті, допоміжним органом, разом з яким можуть використовуватися і позасудові органи. Зберігається частково цензура. Відсутня єдина ідеологія (на відміну від тоталітаризму тут не виправдовують свої вчинки прагненням до високої мети). Права і свободи людини і громадянина головним чином проголошуються, але реально не забезпечуються в усій своїй повноті. Має місце необмеженість влади, а також її непідконтрольність громадянам. Як правило, серед методів державного керівництва домінують командні, бюрократичні. «Силкові» структури практично не підконтрольні суспільству. Найчастіше вони використовуються в суто політичних цілях. Здійснена монополія всієї повноти влади і політики, а реальна політична опозиція і конкуренція не допускається. Держава обмежено втручається або не втручається взагалі в неполітичні сфери і, насамперед, в економіку. Головним чином, вона займається питаннями забезпечення суспільного порядку і державної безпеки, оборони і зовнішньої політики. Звужена або зведена нанівець сфера дії принципу виборності державних органів і посадових осіб, підзвітності і підконтрольності їх населенню.

Дисертант зазначає, що одним із проявів авторитаризму є недосконала форма кадрової селекції, що породжує зловживання владою, корумпованість державного апарату. Головним критерієм для добору і висування кадрів є не професіоналізм і знання, кваліфікація, не здібності і моральні якості, а, перш за все, особиста відданість, догідливість і беззаперечна ретельність. Будучи не в змозі зупинити демократичний процес, авторитаризм спочатку пристосовується до нього, а потім прагне взяти його під свій контроль, поставити в рамки власних егоїстичних авторитарних установок. Навіть підтримуючи економічне зростання, авторитарний режим неминуче створює обмеження для підприємницької діяльності й індивідуальної активності. Авторитарному режиму бракує політичної волі і соціальної підтримки в країні. Під егідою авторитаризму найбільш ймовірним є деякий ієрархічний сурогат ринку, своєрідна авторитарно-корпоративна ринкова система, що є суттєвою перешкодою на шляху до економічного реформування суспільства.

У дисертації також відзначається, що зіткнення і постійне суперництво демократії та автократії в організації державного ладу проходить через всю політичну історію і історію політико-правової думки. Ще давньогрецькі філософи, досліджуючи тиранію і деспотію, відзначали їх жорстокі авторитарні тенденції. Відомі мислителі розглядали проблему антиномії

демократії і авторитаризму. Вони підкреслювали їх взаємозв'язок і взаємоперехід, особливо в умовах модернізації суспільства.

В сучасних умовах дослідники звертають певну увагу на проблеми реформаторських можливостей авторитарного режиму в рамках співвідношення авторитаризму і модернізації. У багатьох країнах незахідного світу до деякої міри неминучим політичним контекстом модернізації є авторитарний режим. Це пов'язано з тим, що незахідні суспільства виявляються об'єктивно «не готові» до поєднання завдань модернізації і демократичної державно-правової політики.

Як приклад успішного застосування авторитарної стратегії часто вказують на досвід Південної Кореї, де в умовах обмеження демократичних прав і свобод була проведена успішна соціально-економічна, політико-правова і культурна модернізація. Те ж можна сказати про режими Тайваню, Китаю, В'єтнаму та деяких інших країн світу, які на практиці продемонстрували свою соціальну й економічну ефективність. Вони довели здатність поєднувати економічне процвітання з політичною стабільністю, сильну владу – із вільною економікою, особистою безпекою і порівняно розвинутим як соціальним, так і економічним, культурним, релігійним, а частково і з ідеологічним плюралізмом.

Автор зазначає, що у сучасній західній літературі приділяється велика увага демократизації авторитарних режимів. Її передумовами називається економічна стабілізація і зростання, зміцнення інститутів громадянського суспільства, консенсусної демократії, вирішення проблем, що були причинами встановлення авторитаризму, розвиток відносин з зовнішнім світом.

Слід мати на увазі, що в сучасних умовах постсоціалістичних країн авторитарний режим, що не спирається на активну масову підтримку й окремі демократичні державні інститути, навряд чи може бути інструментом успішної модернізації і за певних обставин здатен перетворитися на диктаторський режим особистої влади, що буде не менш руйнівним для країни, ніж тоталітаризм. Тому вміле поєднання авторитарних та демократичних елементів, сильної державної влади та її підконтрольності громадянам є найважливішим практичним завданням на шляху успішної модернізації і конструктивного реформування суспільства.

Також відзначається, що юридичні конституції в багатьох країнах перехідного періоду дуже часто мають демократичні положення, які однак не реалізуються на практиці, бо включаються лише для того, щоб приховати недемократичну суть режиму. Макс Вебер та російський дослідник О. Медушевський називають такий стан “уявний конституціоналізм”.

Аналізуючи типологію авторитарних режимів та їх правове регулювання, автор визначає наукову важливість класифікації авторитарних режимів, врахування різних критеріїв такої

класифікації (принцип поділу влади, багатопартійності, наявності легальної опозиції, характер взаємовідносин громадянського суспільства з державою, реальний правовий статус особи).

Дослідники класифікують авторитарний режим на модернізаційний, популістський, деструктивний, стабілізаційний, військову диктатуру, кауділізм, плебісцитарну демократію тощо. Інші ж поділяють авторитарні режими в залежності від ставлення останніх до економічного розвитку. Вони виділяють режими розвитку, що стимулюють зростання економіки і добробуту (Китай, Тайвань, Південна Корея), режими економічного зростання (Бразилія й Уругвай 70-х років), режими збагачення еліти, що не забезпечують економічного розвитку країни.

Увагу багатьох дослідників привертають проблеми організації і функціонування державної влади в умовах переходу від тоталітаризму до демократії в Російській Федерації. Існуючу тут форму державного режиму деякі автори називають суперпрезидентською республікою, що породжується економічними, політичними, соціальними та культурологічними обставинами. Виправданням авторитарних тенденцій у політичному житті Російської Федерації виступає концепція т.зв. “просвітницького авторитаризму”. Прихильники цієї концепції, визнаючи негативні сторони авторитарних порядків, однак виправдують їх як необхідний тимчасовий засіб для проведення в Росії демократичних реформ.

У другому розділі “Особливості розвитку і функціонування державного режиму в сучасній Україні” здійснюється теоретичний аналіз державного режиму в Україні, досліджуються конституційно-правові засади та шляхи становлення в ній демократичного режиму, а також висвітлюється вплив демократизації державного управління на динаміку державного режиму.

Дисертант доводить, що розвиток незалежної української держави поставив на порядок денний питання про необхідність дослідження процесу її становлення, тенденцій розвитку, вивчення ефективності функціонування різних інститутів політичної системи, механізмів і способів їх взаємодії з державною владою і громадянами України. Ідея незалежної демократичної держави, що знайшла своє втілення в Конституції, визначила характер державного режиму як демократичного. В той же час деякі дослідники вважають, що в умовах перехідного стану перехід від тоталітаризму до демократії можливий через авторитаризм (В. С. Журавський та ін.). Головними аргументами є такі: історичний досвід свідчить, що шлях від тоталітаризму до демократії пролягає через авторитаризм і спроби минати послідовні суспільні етапи розвитку закінчуються фатально; в умовах перехідного етапу принципово важливо створити сильну виконавчу владу; якщо можна зняти негативний вплив різноманітних політичних чинників на процес реалізації економічних реформ.

Автор зазначає, що в сучасних умовах із трьох чинників: соціального, політико-правового та економічного найбільш суттєвим є останній, адже завдяки йому створюються передумови подальшого забезпечення соціальної стабільності, політичної демократії і законності. Виходячи з цього, слід зафіксувати пріоритет соціально орієнтованої економіки, створити всі умови для того, щоб вона розвивалася також шляхом усунення політико-правових та соціальних перешкод на період реалізації реформ.

У дисертації також зазначається, що авторитарний режим латиноамериканського типу, особливо “пінократія” (влада А. Піночета у Чилі), виявився нездатним забезпечити політичну стабільність, гарантувати права і свободи людей. В сучасних умовах постсоціалістичної України авторитаризм, що не спирається на активну масову підтримку та деякі демократичні інститути, навряд чи може бути інструментом прогресивного реформування суспільства. Тому подальша демократизація державної влади, її підконтрольність громадянам є найважливішим практичним завданням на шляху конструктивного реформування суспільства.

Ознаками демократичного режиму, який намагається сьогодні побудувати наше суспільство, є: участь населення у формуванні й здійсненні державної влади шляхом прямої та представницької демократії і обраних представницьких органів (рішення приймається більшістю з урахуванням інтересів меншості); реальне втілення принципів соціально-правової держави; виборність та змінність центральних і місцевих органів державної влади та їх підзвітність виборцям; легітимність державної влади; силові структури знаходяться під демократичним контролем суспільства і використовуються лише за прямим призначенням, їх діяльність регламентується законами; домінують методи переконання, узгодження, компромісу, звужені методи насильства, примусу; у всіх сферах суспільного життя панує верховенство права; проголошені та реально забезпечуються права та свободи людини і громадянина; утверджується політичний, економічний, ідеологічний плюралізм, багатопартійність, змагання політичних партій, існування на основі закону політичної опозиції; існує гласність, ЗМІ вільні від цензури.

Дисертант доводить, що особливості переходу від авторитарного режиму до демократичного зумовили становлення специфічного змішаного державного режиму. Для значної частини населення багато декларованих прав і свобод ще не підкріплені економічними та організаційними заходами. Відсутній належний постійний контроль народу за органами державної влади, за бюрократичним апаратом держави; суттєву роль відіграє маніпулювання інформацією. Деякі демократичні права грубо порушуються існуючими підзаконними актами і бюрократичними процедурами (наприклад, право на вільний вибір місця проживання обмежується недемократичним інститутом прописки). Корупція та безвідповідальність зводять нанівець найкращі наміри законодавців та політиків.

Серед можливих варіантів трансформації політичної системи державного режиму в Україні найбільш прийнятним є консолідація діючого сьогодні державного ладу, повільне, але неухильне просування до більш зрілих форм демократії.

У зв'язку з цим підкреслюється значення конституційно-правових засад становлення демократичного режиму в Україні. Нова Конституція України – одне з важливих досягнень на шляху нашої країни від радянського авторитаризму до соціально-правового ладу. Сама наявність нової Конституції, її правові ідеї і норми, її положення про права і свободи людини і громадянина, закріплені в ній принципи і процедури формування і функціонування всієї системи державної влади мають важливе значення як для продовження необхідних реформ, так і для утримання всього процесу постсоціалістичних радикальних перетворень у конституційно-правовому руслі.

Дисертант зазначає, що основними шляхами демократизації політичної системи і державного режиму сучасної України є удосконалення механізму виявлення, формування, реалізації інтересів усіх соціальних груп; розширення можливостей для розвитку особи, етносів, націй, соціальних груп, розширення їх співробітництва, соціального партнерства, консенсусної демократії для досягнення національної злагоди і громадянського миру; чітке розмежування функцій законодавчої, виконавчої та судової влади, дія механізмів стримування і противаг; зміцнення законності і правопорядку, гарантій, що усувають можливість узурпації влади; реальне здійснення принципу «пріоритет прав людини і громадянина».

Віддаючи належне всьому цінному і позитивному, що пов'язане з прийняттям нової Конституції та її впливом на процеси, що відбуваються в країні, з формуванням демократичного державного режиму, слід водночас відзначити і помітний розрив між Конституцією і реальною соціально-політичною практикою. Після її прийняття вже незабаром виявилися “вузькі місця” і “збої” у механізмі здійснення багатьох конституційних положень. В міру наростання негативних явищ у житті країни блокується дія деяких норм і інститутів Конституції, безвідповідальне ставлення до неї вчасно не припиняється.

Поляризація і конфлікт інтересів різних професійних, етноконфесійних і територіальних груп поглиблює кризу і може стати небезпечним джерелом політичної конфронтації в суспільстві. У цих умовах досягнення суспільного консенсусу з широкого кола проблем стає необхідним чинником змін. Базовими основами консенсусу є деякі всеосяжні ідеї і цінності, що схвалюються і підтримуються прихильниками різних політичних, філософських, моральних течій, групами з різними соціально-економічними інтересами. Як показує історія і досвід розвинутих демократій, такими об'єднуючими цінностями можуть бути: соціально-економічні; національні; політичні; релігійні; права і свободи людини.

Консенсусна модель демократії, як ціннісна основа сучасного процесу демократизації має певну систему політико-правових пріоритетів, важливих для її забезпечення. До них віднесено: пріоритет людини, особистості, її прав і свобод, пріоритет гармонії інтересів етносів та націй, значних соціальних груп, пріоритет оптимальної взаємодії системи соціальної організації суспільства і політичної системи. Забезпечення цієї системи пріоритетів і має стати метою політичної діяльності, трансформації державного режиму в Україні. Він повинен базуватися на системі рівноправних і формально визначених суб'єктних відносин, коли кожен окремо має право бути вислуханим, але змінити політику розвитку можуть лише всі разом у межах та рамках конституційно-правових процедур і обмежень державного режиму.

В розділі підкреслюється, що демократизація державного управління в Україні здійснює рішучий вплив на динаміку державного режиму. Особливого значення для подальшої демократизації державного режиму в Україні набуває проведення комплексного реформування адміністративної системи. За своїм змістом адміністративна реформа є цілісним комплексом узгоджених заходів, що спрямовані на суттєве підвищення рівня керованості життєво важливими процесами у суспільстві шляхом створення за допомогою науки ефективного механізму державного управління, розвитку адміністративного законодавства, покращення фінансово-економічного, інформаційно-технічного та кадрового забезпечення виконавчої влади.

Автор відзначає, що ефективність виконавчої влади пов'язана з успішним подоланням кризи у соціально-економічному та у політико-правовому житті українського суспільства і держави, що створює реальні умови для подальшої демократизації державного режиму.

Право є найважливішим елементом ідейно-нормативної основи розвитку ініціативи і творчості в державній діяльності, підвищення ефективності державного режиму.

Права і свободи громадян є найвищою соціальною цінністю, а отже, питання щодо їх забезпечення є одним з найважливіших у оцінці державного режиму. Вся світова практика розвитку демократичних держав свідчить, що саме ставлення держави і її структур до особи, а також межі забезпечення прав і свобод людини і громадянина є основним критерієм справедливості і гуманізму.

Проведений в дисертації теоретичний аналіз дозволяє зробити деякі найбільш загальні

ВИСНОВКИ:

Україна на межі ХХІ століття переживає перехідний період, головним змістом якого є перетворення тоталітарної політико-правової системи в соціальну, правову, демократичну державу.

Науковий аналіз суті, функцій, структури державного режиму свідчить, що в зміст поняття “державний режим” входять права і свободи особи, пріоритетний тип її політико-правової культури, поведінки, свідомості і менталітету. Сутність державного режиму насамперед

визначається тим, що в державі є пріоритетним – права держави чи права особи, що з переліку прав, закріплених у Загальній декларації прав людини, держава визнає, гарантує або обмежує. Державний режим має декілька вимірів, обумовлених рівнем і якістю соціально-економічного розвитку суспільства, принципу поділу влади, способом формування органів державної влади, кількістю правлячих суб'єктів, статусами партійної системи, політичної опозиції, ЗМІ, армії, поліції, церкви. Крім того, сутність державного режиму обумовлює систему методів його здійснення, способів врегулювання і розв'язання соціальних, політичних і правових конфліктів. На цьому ґрунтується типологія авторитарних режимів.

Авторитаризм виникає в умовах, коли громадянське суспільство або нездатне контролювати державні структури, або самому суспільству загрожує розпад. Авторитарний режим можна розглядати як свого роду компроміс між тоталітарним і демократичним політичними режимами. Для авторитарного режиму характерний так званий «уявний конституціоналізм» (М. Вебер, О. Медушевський) – формальне визнання конституційних прав і свобод, з одного боку, та їх ігнорування на практиці, з іншого. Відбувається концентрація влади в руках одного або декількох взаємозалежних органів при усуненні народу від реальних важелів державної влади, ігнорується принцип поділу влади. Серед методів державного керівництва домінує командно-бюрократичний. Права і свободи людини проголошуються, але реально не забезпечуються в усій своїй повноті, насамперед, у соціальній і політичній сферах. Силі структури суспільству практично не підконтрольні, використовуються суто в політичних цілях.

Деякі теоретики і політики вважають, що в цих умовах авторитарний режим неминучий. Це пов'язано з суттєвою відмінністю традиційного культурного фону немодернізованих суспільств від відповідних зразків модернізованих. Такі суспільства з об'єктивних причин виявляються не готовими до поєднання завдань модернізації з демократичною політикою.

Вибираючи шляхи розвитку державного режиму в Україні, слід враховувати досвід функціонування тієї форми авторитаризму, якою є сучасний режим в Російській Федерації. Авторитарні тенденції тут проявляються в прагненні зберегти і реставрувати систему державного патерналізму і соціального утримання, забезпечити правові і політичні умови для затвердження ринкової економіки. В умовах руйнівних структурних потрясінь при практичній відсутності адаптаційних амортизаторів, невизначеності перспектив суспільного розвитку створюється соціальна база для розростання непотизму, що сприяє авторитарним тенденціям. Відсутня головна умова діючої демократії: зріле громадянське суспільство, у якому взаємодія і чітке структурування приватних інтересів створює потребу в їхній збалансованості на рівні загальних інтересів. Ряд аналітиків вважає, що в Росії сьогодні склався режим фінансової олігархії. Президент Росії В. Путін у щорічному посланні Федеральним Зборам на 2000 рік визнав безперспективність існуючого в країні державного режиму.

У дисертації доведено, що основним критерієм оцінки того або іншого режиму є визнання і дотримання прав людини. Державний режим є певною соціальною цінністю, оскільки він впливає на стан політичної стабільності, реальний статус людини і громадянина.

Дисертант розглядає особливості переходу України від авторитарного режиму до демократичного, які зумовили і становлення специфічного змішаного державного режиму.

Основна проблема перехідної фази в трансформації адміністративної, командної політичної системи і державного режиму в Україні полягає в тому, щоб зберегти функціональне призначення державних інститутів регулювання суспільно-політичними процесами і зробити їх при цьому безпосередньо залежними від демократичних інститутів і громадян.

Нова Конституція України – найважливіше досягнення на шляху нашої країни від радянського авторитаризму до соціально-правового демократичного ладу. Сама наявність нової Конституції, її правові ідеї й норми, її положення про права і свободи людини і громадянина, закріплені в ній принципи і процедури формування і функціонування всієї системи державної влади мають суттєве значення як для продовження необхідних реформ, так і для утримання всього процесу постсоціалістичних радикальних перетворень у конституційно-правовому руслі.

Основними шляхами демократизації політичної системи і державного режиму сучасної України є удосконалення механізму виявлення, формування, реалізації інтересів усіх соціальних груп; розширення можливостей для розвитку особи, етносів, націй, соціальних груп, розширення їх співробітництва, соціального партнерства, консенсусної демократії для досягнення національної злагоди і громадянського миру; чітке розмежування функцій законодавчої, виконавчої та судової влади, дія механізмів стримування і противага; зміцнення законності і правопорядку, гарантій, що усувають можливість узурпації влади; реальне здійснення принципу «пріоритет прав людини і громадянина».

Проведене дослідження підтверджує покладену в його основу гіпотезу про органічний зв'язок прогресуючого розвитку реальної демократії і конституціоналізму з соціально орієнтованою економікою, з економічними і соціально-культурними перетвореннями. Коли перетворення стосуються не окремих політичних установ і інститутів, а системи в цілому, це вимагає системного вирішення проблем як соціально-економічних перетворень, так і демократизації державних установ, суспільного самоврядування, перетворення прав і свобод громадян у поєднанні з їх гарантованістю і захистом, встановлення зворотнього зв'язку між громадянським суспільством і державою. Дисертант зазначає, що найважливішим елементом ідейно-нормативної основи розвитку ініціативи і творчості в державній діяльності, підвищення ефективності державного режиму є право. Саме тому ключового значення сьогодні набуває правильний вибір стратегії подальшого розвитку державно управлінських інститутів, правової

системи, конкретних засобів, шляхів подолання характерних для них недоліків з метою створення єдиного механізму реалізації виконавчої влади – важливої ланки державного режиму.

У процесі подальшого теоретичного осмислення розвитку демократичного державного режиму в центрі уваги дослідників мають бути положення щодо реалізації прав і свобод громадян, які є найвищою соціальною цінністю. Їх забезпечення є одним з найважливіших моментів у діяльності держави. Уся світова практика розвитку демократичних держав свідчить, що саме ставлення держави, її структур до особи, а також межі забезпечення прав і свобод людини і громадянина є основним критерієм справедливості, гуманізму, правового прогресу, демократичного державного режиму.

Основні положення дисертації викладені в наступних публікаціях:

1. Здійснення державної влади в умовах демократичного, авторитарного і тоталітарного режиму (політичний і економічний аспекти) // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 2. – С. 3-6.
2. Право в тоталітарній державі // Держава і право. – 2000. – № 5. – С. 9-18.
3. Правова культура службовця як засіб підвищення ефективності державного управління. // Держава і право. – 2000. – № 6. – С. 157-159.
4. Вплив демократизації державного управління в Україні на державний режим. // Адміністративне право: сучасний стан і напрями реформування. Збірник наукових – Суми, 2000 – С. 239 – 241.
5. Порівняльний аналіз державних режимів України та Росії. // Росія – Україна: проблеми та можливості спільного наукового та економічного співробітництва. Збірник наукових праць. – Суми, 2000 – С. 197 – 198.

Сухонос В. В. Сутність та функції авторитарного державного режиму в умовах переходу до демократії (теоретико-методологічний аналіз). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. – Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2000.

Дисертація присвячена теоретико-методологічному аналізу сутності та функцій авторитарного державного режиму в умовах переходу до демократії. На підставі теоретичного аналізу наукової літератури, міжнародних та вітчизняних нормативних актів, узагальнення практики їх реалізації розглядається природа авторитарного режиму та визначається його місце в системі державних режимів, досліджується його соціально-економічні, політико-правові та соціокультурні виміри, узагальнюється типологія авторитарних режимів і висвітлюються

питання їх правового регулювання. Дисертація також досліджує конституційно-правові засади становлення демократичного режиму в Україні, а також розкриває вплив демократизації державного управління на динаміку державного режиму.

Ключові слова: державний режим, права людини, авторитаризм, демократія, Конституція, правова держава, державно-правова реформа.

Сухонос В. В. Сущность и функции авторитарного государственного режима в условиях перехода к демократии (теоретико-методологический анализ). – Рукопись.

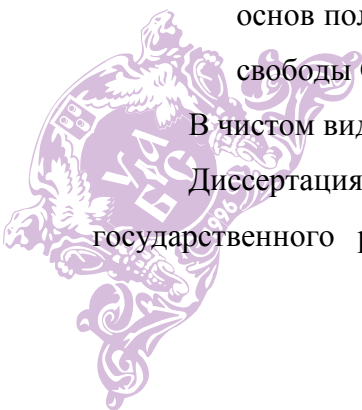
Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Институт государства и права им. В. Н. Корецкого НАН Украины, Киев, 2000.

Диссертация посвящена теоретико-методологическому анализу сущности и функциям авторитарного государственного режима в условиях перехода к демократии. На основе теоретического анализа научной литературы, международных и национальных нормативных актов, обобщения практики их реализации рассматривается природа авторитарного режима, определяется его место в системе государственных режимов, исследуется его социально-экономическое, политико-правовое и социокультурное измерение, обобщается типология авторитарных режимов и рассматриваются особенности их правового регулирования. Так, в зависимости от цели установления и методов реализации, авторитарный государственный режим может быть:

1. Модернизационным – целью есть проведение политико-правовой и социально-экономической модернизации (Индонезия при Сухарто, Южная Корея).
2. Стабилизационным – целью есть стабилизация государственного режима в условиях острого политико-правового или социально-экономического кризиса (V Республика во Франции при де Голле, Турция во времена президентства генерала Егерта).
3. Тираническим – целью есть установление режима личной власти для удовлетворения собственных потребностей (диктатура Сомосы в Никарагуа).
4. Деструктивным, то есть направленным на абсолютное ограничение демократических основ политико-правовой жизни, политического плюрализма, прав и свобод личности, свободы СМИ (Чили в условиях пинократии).

В чистом виде ни одного из указанных типов не существует.

Диссертация также дает теоретический анализ развития и функционирование государственного режима в Украине. По мнению некоторых учёных, в Украине сейчас

соединились черты всех основных «чистых» режимов: а) демократического; б) авторитарного; в) тоталитарного; г) анархистского; д) охлократического.

Среди признаков демократического режима, которые присущи Украине, следует назвать: выборность важнейших органов государственной власти; формально-юридическое равенство граждан; наличие в законодательстве формальных гарантий прав меньшинства и предотвращение произвола большинства. В то же время есть и некоторые ограничения в сфере двух других основных принципов демократического режима – решение важнейших политических проблем в соответствии с волей большинства граждан и обеспечение широкого круга личных, гражданских и политических прав и свобод. Отсутствует надлежащий постоянный контроль народа за органами государственной власти, за бюрократическим аппаратом государства; существенную роль играет манипулирование информацией. Для значительной части населения многие из декларированных прав и свобод не подкреплены экономическими и организационными мероприятиями. Некоторые демократические права грубо нарушаются существующими подзаконными актами и бюрократическими процедурами, например, право на свободный выбор местожительства ограничивается антидемократическим институтом прописки. Коррупция и безответственность сводят на нет самые лучшие намерения законодателей и политиков. Создалась уникальная ситуация, когда одновременно обкрадывается и народ, и государство, а за их счет обогащаются отдельные граждане и их преступные группировки.

Ограничение существующих демократических принципов дают также основания для вывода о наличии в современной Украине определенных элементов авторитарного режима. К ним можно отнести: широкие законодательные полномочия исполнительных органов государства (президента и правительства); сужение принципа гласности в деятельности органов государственной власти и отсутствие реальной ответственности их руководителей за содержание и последствия своей деятельности; формирование элиты сверху, а не демократическим путем; ограниченный круг лиц, которые осуществляют реальную власть в государстве, ее клановость и отстранение абсолютного большинства населения от процесса ее осуществления.

К остаткам тоталитаризма следует отнести такие специфические рисы политико-правового сознания значительной части административных кадров, политиков и рядовых граждан, как уверенность в собственной непогрешимости, нетерпимость к политическому инакомыслию, этатизм, эгалитаризм, догматизм, имитация элитой бурной деятельности, примитивизация политико-правовой культуры. Уничтоженный на центральном институционально-нормативном уровне, тоталитаризм и дальше продолжает процветать во многих сферах на локальном, региональном и секторном уровнях политической системы.

Элементы анархистского режима проявляются сегодня в Украине такими компонентами, как: отсутствие системы эффективного нормативного регулирования общественных отношений,

произвол сильнейшего или более бойкого, отсутствие гарантий безопасности населения и представителей органов государственной власти; конфронтация государственно-властных структур, отсутствие эффективных форм координации их действий; эрозия общей идеи единой политической системы (это находит свое отражение в деятельности влиятельных сепаратистских сил и сил, которые претендуют на исключительное право представлять «искренние стремления народа» и требовать запрета деятельности своих оппонентов); потеря (в некоторых случаях) вышестоящими органами государственных властей монополии на организованное применение насилия.

И, наконец, существенные элементы охлократического режима характеризуют политическую жизнь Украины в той мере, в что ее властным структурам присущие: некомпетентность, пренебрежительное отношение к знаниям и опыту мировой цивилизации, в частности, постоянное стремление неадекватными реальной ситуации простыми способами и очень быстро решать сложные проблемы общественной жизни, которые, собственно говоря, требуют для решения продолжительного кропотливого труда; отсутствие у представителей органов государственной власти реального чувства гражданской ответственности перед народом своей страны; рекрутирование определенной части правящей элиты из среды социальных «низов» и маргинальных кругов общества, представители которых стремятся быстро повысить свой индивидуальный и групповой социальный статус и улучшить материальный уровень жизни.

В диссертации также выведены конституционно-правовые предпосылки становления демократического режима в Украине, исследуется влияние демократизации государственного управления в Украине на динамику государственного режима.

Ключевые слова: государственный режим, права человека, авторитаризм, демократия, Конституция, правовое государство, государственно-правовая реформа.

Sukhonos V. V. Essence and functions of authoritarian state modes in terms of the transition to democracy (theoretical-methodological analysis). – Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Sciences (Law) on the Specialty 12.00.01 – Theory and history of state and law; history of political and law doctrines. – V. M. Koretsky Institute of State and of Law of the Ukrainian Academy of Science, Kyiv, 2000.

The dissertation is developed to problems of theoretical-methodological analysis essence and functions of authoritarian state modes in terms of the transition to democracy.

The choice of the subject of the research is caused by a number of factors, and the main is its urgency for Ukraine in the period of its development as a democratic social lawful state. If structurally to use the experience of other states, which already have passed a difficult way to democracy, it will allow Ukraine to avoid many difficulties and mistakes.

The transitive period from totalitarianism to democracy and civil society, political instability, backwardness of the political system growing social differentiation and other negative phenomena cause the necessity to search the ways of their overcoming.

In jurisprudence enough attention to problems of opposition of authorism and democracy, research of the ways use of democratic potential of a society is not given yet. In the work I have analyzed various types of authoritarian modes and investigated features of their legal functioning. The purpose of the given work consists in the analysis and research of features of the authoritarian modes, their conditionality by socio-economic, politico-legal and sociocultural factors in the conditions of the state-legal development of the modern Ukraine.

Besides, the dissertation analyzes the development and functioning of a state mode in the modern Ukraine, investigates the basic directions of reforming of state management in Ukraine.

Key words: State regime, the human rights, authorism, democracy, Constitution, legal state, state and legal reform.

State Higher Educational Institution
UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

